

УДК 343.131

Євген Лялюк,*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
суддя Галицького районного суду міста Львова*

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ЗДІЙСНЕННЯ ВИКЛИКУ СЛІДЧИМ, ПРОКУРОРОМ ТА СУДОВОГО ВИКЛИКУ ЯК ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню загальних правил та особливостей застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження, як виклик слідчого, прокурора та судовий виклик. Досліджено правову природу виклику та обґрунтовано його належність до заходів забезпечення кримінального провадження. Досліджено порядок здійснення виклику та наслідки нез'явлення особи на виклик. Сформовано рекомендації з удосконалення застосування досліджуваного заходу забезпечення кримінального провадження.

Ключові слова: заходи забезпечення кримінального провадження; заходи кримінально-процесуального примусу, виклик слідчого, прокурора; судовий виклик, повістка про виклик.

Постановка проблеми. У Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК) вперше запроваджено поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» та наведено їх перелік. Особливе місце серед них посідає виклик слідчого, прокурора та судовий виклик. Поряд із тим, що ступінь обмеження прав особи у разі її виклику до слідчого (прокурора, слідчого судді) є незначним порівняно з іншими заходами забезпечення кримінального провадження, досліджуваний вид заходів є одним із небагатьох, які застосовуються без додаткового судового дозволу, у зв'язку із чим питання щодо правомірності його застосування покладаються виключно на слідчого та прокурора. Незважаючи на те, що КПК досить детально регламентовано підстави та порядок здійснення виклику слідчим, прокурором чи судового виклику, багато проблемних питань залишаються не вирішеними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Окремі аспекти питань, пов'язаних із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, висвітлені у працях таких відомих учених і практиків, як Ю. П. Аленін, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, В. В. Рожнова, С. Р. Тагієв, О. Ю. Татаров, Л. Д. Удалова, М. Є. Шумило та ін. Проте вказані дослідження здебільшого мають загальний характер або зосереджені на про-

блемах застосування інших, ніж досліджуваний, видів заходів забезпечення кримінального провадження, що, з огляду на новизну розглядуваного інституту, не вирішує всіх наявних проблем правозастосування, які, на жаль, мають системний характер.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу кримінального процесуального законодавства розробити науково обґрунтовані теоретичні та практичні пропозиції, спрямовані на вдосконалення правової регламентації застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як виклик слідчого, прокурора та судовий виклик.

Виклад основного матеріалу. У ст. 131 КПК визначений вичерпний перелік заходів, які можуть застосовуватися компетентними суб'єктами для досягнення дієвості кримінального провадження [1]. Кодексом не передбачено визначення таких заходів, яке, однак, розроблене у літературі.

Заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені КПК заходи примусового характеру, які застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановлених законом, з метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості [2, с. 261].

Автори курсу лекцій з кримінального процесу визначають заходи забезпечення кримінального провадження як передбачені кримінальним процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності для запобігання та припинення їх неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів з метою досягнення дієвості кримінального провадження [3, с. 331].

В. М. Махов та М. О. Пешков визначають заходи кримінально-процесуального примусу як передбачені кримінально-процесуальним законодавством процесуальні засоби примусового характеру, що застосовуються у сфері кримінального судочинства уповноваженими на те посадовими особами і державними органами за наявності підстав і в порядку, передбаченому законом, щодо обвинувачених, підозрюваних та інших осіб для попередження і припинення їхніх неправомірних дій з метою успішного розслідування і вирішення завдань кримінального судочинства [4, с. 45].

Дискусійним є питання про співвідношення між заходами забезпечення кримінального провадження і заходами кримінально-процесуального примусу.

В. В. Назаров та Ю. Р. Лахманік виділяють певні специфічні ознаки заходів забезпечення кримінального провадження, які відрізняють їх від інших заходів державного примусу: 1) вони мають процесуальний характер і регулюються кримінальним процесуальним законодавством, а тому є складником кримінально-процесуальної форми. Цією ознакою вони відрізняються від інших примусових заходів, які застосовуються у провадженні щодо кримінальних правопорушень; 2) підстави, межі та порядок їх застосування детально регламентовані законом; 3) спрямовані на досягнення єдиної мети – забезпечити належний порядок кримінального провадження, його дієвість; 4) мають виражений примусовий характер, який залежить не від порядку реалізації цих заходів, а від їх законодавчої моделі. Навіть коли особа не заперечує проти обмеження її прав та свобод, що пов'язано із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, вони все одно мають примусовий характер, оскільки сама можливість застосування примусу передбачена законом; 5) виключний характер означає, що такі заходи застосовуються лише в тому разі, коли іншими заходами завдання

кримінального провадження досягнути не можливо; 6) специфічний суб'єкт застосування: процесуальний примус є різновидом державного примусу, а тому суб'єктом його застосування завжди є виключно компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження; ними, як правило, є слідчий суддя, суд [5, с. 103].

Цілковим слушним у наведених вище визначеннях є виділення таких ознак заходів забезпечення кримінального провадження, як їх примусовий характер та спрямованість на запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження.

Зрозуміло, що вказаним ознакам, безумовно, відповідають такі заходи, як привід, відсторонення від посади, затримання особи тощо.

Однак чи можна надати таку ж характеристику таким процесуальним інститутам, як виклик слідчим, прокурором та судовий виклик? Звичайно, ступінь обмеження прав особи у разі її виклику до слідчого (прокурора, слідчого судді) є незначним у порівнянні з тим же приводом. Більше того, виклик є одним із небагатьох заходів забезпечення кримінального провадження, які можуть бути застосовані самостійно слідчим або прокурором, без ухвали суду чи слідчого судді [6, с. 343].

Деякі вчені, зокрема Г. К. Кожевніков, категорично заперечують належність виклику до заходів забезпечення кримінального провадження. На думку автора, виходячи з класичного визначення сутності заходів примусу в кримінальному провадженні, слід визнати наявність у відповідній примусовій нормі санкції за невиконання правил поведінки певного суб'єкта. Навіть аналіз заходів забезпечення кримінального провадження, наведений у ст. 131 нового КПК, свідчить, що всі вони (за винятком виклику) у назві містять елементи примусу. Виклик не може бути заходом примусу, оскільки передбачає добровільне його виконання суб'єктом процесу. Примус настає тільки після неявки без поважних причин за викликом певного учасника процесу – тоді як примусовий захід застосовується привід [7, с. 69].

Однак і виклик все ж таки пов'язаний із застосуванням примусу, оскільки, по-перше, примушує особу підкоритися вимозі слідчого, прокурора, слідчого судді про з'явлення, а по-друге, неприбуття учасника кримінального провадження за викликом без поважних причин тягне за собою негативні для неї правові наслідки, що полягають у можливості застосування грошового стягнення або приводу.

Для більш чіткого розуміння місця виклику в системі процесуальних дій, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, необхідно провести розмежування між викликом та повідомленням. Згідно з ч. 1 ст. 111 повідомлення у кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію. Від виклику повідомлення відрізняється тим, що воно з приводу вчинення процесуальних дій здійснюється у разі, якщо участь повідомлюваних осіб у таких діях не є обов'язковою. Також відмінними є наслідки неприбуття особи: ігнорування виклику може мати наслідком застосування приводу або грошового стягнення, тоді як на повідомлення особа може не відреагувати без будь-яких санкцій.

Для з'ясування природи виклику та підтвердження його належності до заходів забезпечення кримінального провадження варто навести класифікацію таких заходів, запропоновану З. З. Зінатулінін: а) заходи кримінально-процесуального примусу, пов'язані із забезпеченням належної поведінки осіб, залучених до участі у кримінальному процесі; б) примусові заходи, які забезпечують зібрання і дослідження доказів [8, с. 28].

Виходячи з визначення виклику слідчого, прокурора та судового виклику, які містяться у ст. ст. 133-134 КПК, зазначені заходи забезпечення кримінального провадження належать саме до тих примусових заходів, які забезпечують зібрання і дослідження доказів.

С. М. Смоков класифікував заходи забезпечення кримінального провадження виходячи з обмеження конституційних прав громадян на такі види: 1) заходи, які обмежують суспільне і приватне життя громадян (до них автором якраз віднесено виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, а також привід, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів); 2) заходи, які обмежують майнові права громадян (накладення грошового стягнення, тимчасове вилучення майна, арешт майна); 3) заходи, які обмежують свободу пересування громадян (особисте зобов'язання, домашній арешт, особиста порука, застава); 4) заходи, які обмежують особисту свободу громадян (затримання та тримання під вартою) [9].

На основі наведеного можна виділити ознаки виклику слідчого або прокурора, а також судового виклику: наявність незначного обмеження прав особи, яке полягає у

покладенні на неї обов'язку з'явитися у визначений час для проведення процесуальної дії; обов'язковість для особи, щодо якої застосовується відповідний захід забезпечення кримінального провадження; можливість настання негативних наслідків у разі невиконання вимоги слідчого, прокурора чи суду (слідчого судді).

Тому виклик слідчого або прокурора, а також судовий виклик можна однозначно віднести до системи заходів забезпечення кримінального провадження.

Оскільки здійснення виклику щодо особи, як і застосування будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження, певною мірою обмежує права особи та зобов'язує її до вчинення певних дій, то необхідною є чітка законодавча регламентація такого заходу з метою уникнення зловживань та забезпечення максимального дотримання принципу законності та прав особи.

Насамперед, для здійснення виклику слідчим чи прокурором або судового виклику необхідна наявність передбачених законом підстав.

Виходячи зі змісту ст. ст. 133-134 КПК, підставами для виклику особи до слідчого, прокурора або суду є: перебування особи, яка викликається, у статусі підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження; достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

О. Г. Шило зазначає, що під «іншим» учасником кримінального провадження необхідно розуміти: експерта, криміналіста, спеціаліста, цивільного позивача, цивільного відповідача, законного представника підозрюваного тощо [2, 372].

Натомість В. І. Фаринник на підставі аналізу норм КПК (у тому числі п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК) доводить наявність ширшого переліку «інших» учасників кримінального провадження, до яких відносять: сторони кримінального провадження, представника потерпілого та законного представника потерпілого, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, заявника, адвоката свідка, понятого, заставодавця, перекладача, експерта, спеціаліста [10, с. 78].

Оцінка достатності підстав вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або що її участь у слідчій дії є необхідною, покладається на слідчого, прокурора або слідчого суддю.

Порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні передбачено у ст. 135 КПК. Зокрема, особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою [1].

У разі застосування альтернативних щодо поштового способів здійснення виклику виникає проблема у здобутті підтвердження одержання інформації про виклик особою, яка викликається. У цьому контексті варто погодитися з висновком В. І. Фаринника: якщо особа самостійно повідомила свою електронну пошту, номер телефону чи факсу (і це зафіксовано у відповідних процесуальних документах), то виключно в такому разі може бути здійснено виклик цими способами, в іншому разі – лише шляхом надіслання повістки поштою [10, с. 80]. Належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом.

Варто звернути увагу на таку умову виклику в кримінальному провадженні, як строк вручення повістки (ч. 8 ст. 135 КПК). Особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У разі встановлення в КПК строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй часу, необхідного для підготовки та прибуття за викликом.

Висновки

По-перше, виклик слідчого або прокурора, а також судовий виклик входять у систему заходів забезпечення кримінального провадження, є найменш суворими із передбачених КПК заходів, застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження, якщо є достатні підстави вважати, що особа, яка викликається, може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або що її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

По-друге, підставами здійснення виклику є: перебування особи, яка викликається, у статусі підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального прова-

дження; достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або що її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

По-третє, КПК розширено перелік способів виклику осіб до слідчого прокурора і суду. Особа може викликатися до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її уже не тільки поштою, а й електронною поштою чи факсимільним зв'язком, а також виклик може здійснюватися телефоном або телеграмою. Вперше врегульовано питання про мінімальний строк повідомлення особи про виклик. Особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2х т. / за загальною редакцією В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова ; Національна академія правових наук України. – Х.: «Право». – 2012. – Т. 1. – 768 с.
3. Рожнова В. В. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) / Рожнова В. В., Савицький Д. О., Конюшенко Я. Ю.; Національна Академія Внутрішніх Справ. – К., 2012. – 398 с.
4. Махов В. Н. Уголовный процесс США (досудебные стадии) : учеб. пособ. / В. Н. Махов, М. А. Пешков. – М.: ЗАО «Бизнес школа «Интел Синтез», 1998. – 208 с.
5. Назаров В. В. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження / В. В. Назаров, Ю. Р. Лахманік // Європейські перспективи. – 2013. – № 3. – С. 102–106.
6. Фаринник В. І. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: методологія реалізації в кримінальному судочинстві України / В. І. Фаринник // Митна справа. – 2014. – № 3(93). – Ч. 2. – С. 341–351.
7. Кожевніков Г. К. Заходи забезпечення кримінального провадження / Г. К. Кожевніков // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 68–70.
8. Зинатуллин З. З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность (вопросы теории и практики) / Зинатуллин З. З. – Казань, 1981. – 136 с.
9. Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому кримінальному процесуальному кодексі України [Електронний ресурс] / С. М. Смоков. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2012-2/12ccmpku.pdf>.
10. Фаринник В. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід: процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення / В. Фаринник // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 4. – С. 77–84.

Статья посвящена исследованию общих правил и особенностей применения таких мер обеспечения уголовного производства, как вызов следователя, прокурора и судебный вызов. Исследована правовая природа вызова и обоснована его принадлежность к мерам обеспечения уголовного производства. Исследованы порядок осуществления вызова и последствия неявки лица на вызов. Изложены рекомендации по совершенствованию применения изучаемой меры обеспечения уголовного производства.

Ключевые слова: меры обеспечения уголовного производства, меры уголовно-процессуального принуждения, вызов следователя, прокурора, судебный вызов, повестка о вызове.

The article deals with the general rules and characteristics of such measures to ensure the criminal proceedings as a call to the investigator, prosecutor and court call. The author examined the legal nature of the call and proved its affiliation with the measures of the criminal proceedings. The procedure of calling and consequences of default against a person on the call are investigated. The author offered recommendations for improving the use of examined measures to ensure the criminal proceedings.

Key words: measures to criminal proceedings, measures of criminal procedure compulsion call prosecutor, judicial challenge summons.

